

Milan Polić, Zagreb

»Radnici, seljaci i poštena inteligencija«

Demagogija, ali ipak...

Iako je ponekad još ponekad rabi, da bi politički ironično začinio svoj literarni uradak,¹ komunistička fraza »radnici, seljaci i poštena inteligencija« ubrzano tone u zaborav. No, jesu li ironija i zaborav pravi odnos prema onome što ta fraza smisljeno nosi? Ne bi li ju ipak trebalo, prije nego što sasvim bude zaboravljena, podrobnije propitati? Ne zbog nekog obračunavanja s vremenom u kojem je nastala i društvom koje ju je iznjedrilo, nego zbog potrebe da kritički promišljamo vlastitu društvenu stvarnosti i svoje djelovanje u njoj.

Iz redova inteligencije već je odavno² upozoreno da politička fraza »radnici, seljaci i poštena inteligencija« demagoški podilazi radnicima i seljacima, a na štetu intelektualaca. Jer, zašto se o radnicima i seljacima govori općenito, kao da su svi radnici i seljaci poštenu, a inteligenciju se dijeli na poštenu i nepoštenu. Pa bi, rečeno je, ispravno bilo »radnici, seljaci i inteligencija«, ili, ako se već radi o nečijem poštenju i nepoštenju, onda »poštenu radnici, (poštenu) seljaci i (poštena) inteligencija«. Zašto bi, dakle, samo poštenje inteligencije bilo upitno, dok bi poštenje radnika i seljaka bilo nešto što se podrazumijeva? Rezultat takva prigovora bio je i to da se ono »poštena inteligencija« ponekad pisalo u navodnicima. Htjelo se time valjda pokazati vlastiti kritički odmak spram tog dijela fraze. Zašto se, pitali su kritičari, sumnja samo u poštenje intelektualaca i zašto ih se time stavlja tek u drugi red čimbenika revolucionarnih društvenih promjena? Odnosno, po čemu je to poštenje radnika i seljaka neupitno da ga se nasuprot poštenju intelektualaca i ne spominje? Objašnjenje se uglavnom tražilo i nalazilo u antiintelektualizmu komunističkih vlasti i njihovu demagoškom podilaženju većini »radnika i seljaka«, a na štetu manjine intelektualaca prema kojima je, jer su za vlast uvijek potencijalno opasni, trebalo stalno i posvuda poticati nepovjerenje. Takvo objašnjenje doduše može biti točno, no ono je koliko točno toliko i površno, jer fraza »radnici, seljaci i poštena inteligencija« krije i dublji smisao kojeg demagoški usmjereni govornici nisu morali biti svjesni.

Kada su se, naime, kao čimbenici mogućih revolucionarnih društvenih promjena spominjali radnici, seljaci i poštena inteligencija (i to upravo poštena inteligencija, a ne »poštena inteligencija«), onda se time možda svjesno i namjerno izricala sumnja u poštenje inteligencije, ali se ujedno jasno isticala i njezina mogućnost da *bira* između poštenja i nepoštenja.

1

Više o tome može se naći pretragom na Internetu.

2

U doba dok je socijalizam u svijetu još bio u usponu i dok je »vlast radničke klase« u nas bila neupitna.

Nasuprot tome, nespominjanje poštenja radnika i seljaka ne mora nužno značiti da je njihovo poštenje neupitno i unaprijed pretpostavljeno, već se u tome krije i mogućnost da oni između poštenja i nepoštenja nikakvog izbora naprosto nisu imali, tj. da je njihovo poštenje za društvena zbivanja bilo potpuno nebitno, pa ga i nije trebalo tražiti ni očekivati.

»Od svih klasa«, pisali su Marx i Engels, »koje danas stoje naspram buržoazije, samo je proletarijat istinski revolucionarna klasa«, jer:

»Srednji stalež, sitni industrijalac, sitni trgovac, zanatlija, seljak, svi se oni bore protiv buržoazije da bi osigurali od propasti svoj opstanak kao srednjih staleža. Oni, dakle, nisu revolucionarni već konzervativni. Oni su, štoviše, reakcionarni, jer hoće okrenuti natrag točak historije. (...)

Sve ranije klase, koje su osvajale vlast za sebe, težile su da svoj izvojevani životni položaj osiguraju time što su čitavo društvo podvrgavale uvjetima svog načina prisvajanja. Proleterer mogu osvojiti društvene proizvodne snage samo tako ako ukinu svoj vlastiti dosadašnji način prisvajanja, a s time čitav dosadašnji način prisvajanja. Proleterer nemaju ništa svoje što bi osigurali, oni imaju da razore svaku dosadašnju privatnu sigurnost i privatna osiguranja (Marx – Engels, 1979., str. 375).

Stoga radnicima, prema Marxu, pripada vodeća uloga u revolucionarnoj borbi protiv kapitalizma. Ne zbog njihova izuzetnog poštenja i pravdoljubivosti, već zbog jednostavne činjenice da im je *životni izbor ograničen na samo dvije mogućnosti*. Ili opstati u svom nezadovoljavajućem položaju, ili temeljito promijeniti društvene odnose. Za radnike kao klasu treće rješenje ne postoji. Dakako, uvijek je moguće da neki pojedinac dobije iznimnu priliku promijeniti svoj društveni položaj i unutar postojećih društvenih odnosa, ali na to je ipak iluzorno računati. I upravo osvještavanjem tog svog položaja radnička klasa postaje revolucionarnom silom društva. Njezino je poštenje potpuno nebitno, jer niti njezina revolucionarnost nije subjektivna. Ona ne proizlazi iz kritičke – i to je bitno, slobodne – opredijeljenosti pojedinca za ove ili one vrednote u okolnostima u kojima ti pojedinci mogu birati na što će pristati ili za što će se založiti, a da alternativa revoluciji ne bude jednostavno prihvaćanje i podnošenje onoga što već jest. Revolucionarnost radničke klase objektivno je zadana njezinim društveno-povijesnim položajem kojeg netko osobno može osvijestiti, ali ga samo osobno u pravilu ne može promijeniti, pa su radnici – žele li promijeniti svoj položaj – nužno upućeni jedni na druge i na sve one koji su im se spremni pridružiti.

Slično misli i Lenjin:

»Naposlijetku, seljaštvo, kao i svaka sitna buržoazija uopće zauzima i za vrijeme diktature proletarijata srednji, sredinski položaj. (...) Takav ekonomski položaj neizbježno izaziva kolebanja između proletarijata i buržoazije. A pri zaoštrenoj borbi između proletarijata i buržoazije, pri nevjerovatno oštrom mijenjanju svih društvenih odnosa, pri vrlo jakoj navici seljaka i sitnih buržuja uopće na ono što je staro, ustaljeno, nepromjenjivo, prirodno je da ćemo kod njih neizbježno opažati prijelaze od jedne strane k drugoj, kolebanja, zaokrete, nesigurnost itd. U odnosu prema toj klasi – ili tim društvenim elementima – zadatak je proletarijata rukovođenje, borba za utjecaj na nju. Voditi za sobom kolebljive, nepostojane – eto što treba raditi proletarijat.« (Lenjin, 1950., str. 208)

Seljaci su, dakle, kao društvena klasa u cjelini kolebljivi i neodlučni glede eventualnih društvenih, posebno revolucionarnih promjena. I to što imaju više, što više posjeduju, manje su spremni na promjene. No, u okolnostima kada je veliki dio te klase gurnut u krajnje siromaštvo, ili čak lišen vlas-

ništva osuđen na napoličarski rad, njegov položaj postaje sličan položaju radničke klase. Samim time i njegova opredijeljenost za društvene promjene više nije pitanje osobnog poštenja, nego je pitanje preživljavanja.

Ako se, dakle, fraza »radnici, seljaci i poštena inteligencija« na seljake kao klasu ne odnosi u cjelini, kao što je to slučaj kod radnika, onda i ne računa na one među seljacima čiji se položaj bitno razlikuje od radničkog. U tom bi smislu mogla glasiti »radnici, siromašni seljaci i poštena inteligencija«. Ali u zemljama koje su bile zahvaćene socijalističkim revolucijama ogromna je većina seljaka bila siromašna, pa to i nije trebalo naglašavati. Tek je »bogate kulake« trebalo izrijekom izdvojiti iz toga, što se u svakoj prilici i činilo.

Poštenje radnika i seljaka, dakle, nije bilo upitno jer je bilo nevažno. Važne su bila jedino njihova osviještenost glede vlastitoga društvenog položaja i mogućnosti njegove promjene, te sposobnost da ga zadovoljavajuće promijene. I dok im je, kao što povijest pokazuje, osviještenosti potrebne za rušenje postojećih društvenih odnosa uglavnom dostajalo, sposobnosti za ostvarenje humanističke utopije očito nije. A nije ni moglo iz istog onog razloga zbog kojeg je njihovo poštenje bilo nevažno. Ni radnici ni seljaci – upravo ona društvenom revolucijom zahvaćena većina – nisu, naime, imali naročitog izbora. Stoga su u društvene promjene ušli ne slobodnim činom nego natjerani životnom nuždom koja ih je, doduše, mogla potaknuti na rušenje postojećeg, ali je bila krajnje nedovoljna za izgradnju nečega bitno novog.

Za to je, naime, bilo potrebno *poštenje inteligencije* ili dovoljno poštene inteligencije koja bi te promjene osmislila i predvodila. Jer bez stvaralačkog potencijala – ili bar bez određenog znanja, a to znači bez potpore barem jednog dijela intelektualaca – niti jedna se vlast ne može trajnije održati, a kamoli graditi društvo blagostanja i pravednosti.

Položaj inteligencije u društvu, međutim, za razliku od drugih društvenih klasa i slojeva, ni na koji način nije unaprijed određen. Intelektualci mogu svoje usluge uvijek prodati ovome ili onome. Baviti se intelektualnim poslovima lakše je, dakako, u materijalnom obilju i uz blagonaklonost vlasti, ali je moguće i bez toga. Naročito kada je filozofija u pitanju, jer filozofima, za razliku od mnogih znanstvenika, nisu potrebni skupi laboratoriji i ogromni novčani fondovi da bi se mogli baviti relevantnim istraživanjima. Osim toga, intelektualci i jedino oni mogu razumjeti svijet dovoljno široko i duboko da se mogu autonomno odrediti prema pojavama i zbivanjima što određuju povijesne tokove. Stoga intelektualci, a posebno filozofi, jedini mogu zaista birati koje će društvene snage podupirati, a kojima će se suprotstaviti. Dakako, prihvaćajući i društveni položaj koji će im taj izbor odrediti. I upravo zato jedino intelektualci, a napose filozofi, mogu biti poštene i nepošteni, neovisno o tomu kako to netko sa svoje vrijednosne pozicije procjenjuje.

Razotkrivati manipulaciju ili sudjelovati u njoj

Pomakom načina vladanja od onoga koji je bio zasnovan na prijetnji silom ili uporabi neprikrivene sile prema tankočutnijim i prikrivenim oblicima manipulacije, oslonac vlasti na inteligenciju bitno se povećava. Umjesto otvorene otimačine ili egzistencijalne ucjene, koje su bile usmjerene neposredno na ponašanje ljudi prisiljavajući ih da čine nešto protivno svojim

željama, sada, uz religioznu i gojodbenu, snažno nastupaju politička i ekonomska manipulacija koje ljudskim ponašanjem upravljaju posredno tako što oblikuju htijenja onih čijim se ponašanjem želi upravljati.

Stoga se više uopće ne radi o tome mogu li i trebaju li ljudi činiti ono što hoće, nego o tome što oni uopće mogu htjeti.

Jer, ako njihova htijenja i jesu u osnovi njihovih postupaka, *njihovim htijenjima upravljaju oni koji to žele i znaju kako se to čini.* Umjesto čete uvježbanih vojnika – čije je održavanje skupo i neproduktivno, a koji će ljude prisiliti da čine ovo ili ono – mnogo je jeftinije i učinkovitije unajmiti nekoliko intelektualaca koji će te iste ljude uvjeriti da dragovoljno, čak poletno, učine ono što se od njih očekuje. Upravljati ljudskom voljom svakako je daleko složenije nego upravljati njima protiv njihove volje, ali je zato neusporedivo isplativije. A to intelektualcima otvara nove i neslućene prilike da postanu dio vladajuće elite, ili da joj bar za dobru naknadu ponude svoje usluge.

Bez potpore intelektualaca održavanje je vlasti, ali i njezino rušenje u tzv. demokratskom svijetu postalo nemogućim. Složene mehanizme suvremene političke i ekonomske manipulacije mogu izgraditi, ali i prepoznati samo visokoobrazovani pojedinci. Radnici se i seljaci – ili ma kako se zvali suvremeni neposredni proizvođači, te ma koliko bili stručno izobraženiji od svojih prethodnika iz 19. i prve polovice 20. stoljeća – bez potpore intelektualaca više nisu sposobni čak niti uočiti bijedu svog društvenog položaja i svoje ljudske izgubljenosti.

Jer, ne samo njihovo zadovoljstvo nego i njihovo nezadovoljstvo i frustracije najvećim dijelom više nisu autentični.

Proizveli su ih »gospodari htijenja«, kako bi ih motivirali da kroz njihove prodavaonice potraže put do njihovih tvornica u kojima će proizvoditi hrpe nepotrebnih stvari što će ih potom sami kupovati uvećavajući kapital koji je već odavno postao sam sebi svrha.³ Više se uglavnom ne prijeti. Naprotiv, pogodnosti se nude na svakome koraku. Potrebno je samo potpisati. Banke nude kredite i nove kreditne kartice, a trgovci sa svih strana navaljuju pogodnostima kupnje na otplatu. »Neovisna i slobodna Hrvatska« ima vanjskotrgovinski dug kao pet puta veća bivša SFR Jugoslavija u trenutku najvećeg zaduženja. »Radnici i seljaci« danas se voze u skupocjenim automobilima koje su kupujući na kredit dvostruko platili, prodajući svoju i budućnost svoje djece. Na to su ih dakako nagovorili intelektualci, kao što ih jedino intelektualci od toga mogu i odgovoriti. I to ne bilo koji intelektualci, već samo oni koji na osnovi svojega znanja i kritičkog promišljanja stvarnosti imaju izbor biti poštenima ili nepoštenima. Dakle, oni koji misle i djeluju autonomno i koji kao takvi mogu poticati i podupirati autonomiju drugih. Dakako, ako se već nisu ovisno o svom (ne)poštenju opredijelili za manipulaciju.

Nagli razvitak informacijske i komunikacijske tehnologije sve više naglašuje funkciju i povećava društvenu moć inteligencije,⁴ čime i njezino (ne)poštenje sve više dobiva na važnosti. »Radnici i seljaci« mogu tek uredno svakog dana »popiti« svoju dozu iluzija koju će u nekom ideološkom laboratoriju neki intelektualci za njih spraviti i neće imati pojma što su »popili«, ako ih neki drugi intelektualci na to ne upozore. Radnici u tvornicama koje proizvode složene elektroničke proizvode, npr., o njihovoj uporabi i društvenim implikacijama eventualno znaju i mogu znati tek toliko koliko su naučili od ponekog, najčešće neopreznog inženjera, a sve što seljaci znaju o

genetski modificiranoj hrani pročitani su u novinama ili saznali na televiziji, najčešće od ovih ili onih lobija prehrambene industrije. Uostalom, kakve su i kolike – zahvaljujući suvremenoj informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji i znanjima o njihovoj primjeni – manipulacijske mogućnosti nepoštenih inteligencija, intelektualci već više-manje znaju, pa o tome treba uvjeravati još samo »radnike i seljake«, koji vjeruju da su u žaru pečeni krumpir i žgance Hrvati jeli još od svog dolaska na Jadran.

A filozofi? Koliko oni mogu i trebaju utjecati na društvene odnose i stanje u društvu? To dakako ovisi o tome koliko im njihovo znanje i sposobnosti dopuštaju da budu (ne)pošteni. No ako *istina* jest *dobro*, te ako dobro jest istina, kao što sam uvjeren, onda se valja nadati da upravo oni koji *mogu biti* najnepošteniji – to nisu.

Navedena djela

Edvinsson, Leif (2003.), *Korporacijska longituda: navigacija ekonomijom znanja*, Zagreb: Differo.

Klein, Naomi (2002.), *No logo*, Zagreb: V. B. Z.

Lenjin, Vladimir Ilić (1950.), »Ekonomika i politika u epohi diktature proletarijata«, u: *Izabrana djela*, tom II, knjiga druga, Zagreb: Kultura.

Marx, Karl i Engels, Friedrich (1979.), »Manifest komunističke partije«, u: *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, Zagreb: Stvarnost.

Milan Polić

»Workers, Peasants and Intellectuals of Honesty«

»Workers, peasants and intellectuals of honesty« is a phrase which should be fundamentally, and critically examined in circumstances of general manipulation with people/humans. Its meaning, apart from its speaker's intentions, is far more complicated than we are used to, i.e. faith in unquestionable honesty of workers and peasants, and suspicion in intellectual's honesty. Namely, in social events, different factors do not participate equally, i.e., while the intentions and honesty of one social group is totally historically accidental and unimportant, the intentions and honesty of the other can essentially influence social events and the course of history. If honesty is an act of personal commitment, then it is possible only in its freedom, somehow already at work.

The question is, therefore, primarily, who is able and then why he/she should be honest?

Because, it doesn't matter whether people/humans could or should do what they want, but what they *are able to want*.